

A gyarmati rendszer felszámolásának folyamata

Százéves világtérkép. Néhány szín uralkodik: halványpiros, zöld, kávébarna, sárga — az angol, a francia, a portugál, a holland gyarmatok jelölése. De sok a fehér folt, a meghatározatlan hovatartozású, részben feltérképezetlen, sőt még felátatlan terület; Livingstone még nem fejezte be második expedícióját Tanganyikában, Giles és Gibson Ausztrália fehér ember nem látta belső térségeit járja.

Világtérkép a századfordulóról. Afrika egy-két folttól eltekintve zöld és piros — a XX. század elején már csak két szuverén afrikai állam létezett: Etiópia és Libéria; Ázsia déli részén nem látni mást, mint halványpirosat, zöldet és sárgát — a Távols-Keleten és Délkelet-Ázsiában az 1900-as évek idején már csak Japán, Thaiföld és Kína nem tartozott közvetlen gyarmati uralom alá. A világtérkép sarkában a magyarázat most már újabb színjelzést tüntet fel: Németország és Japán birtokaira utal a régebbi kolonialista, valamint a kisebb gyarmattartóké mellett.

Három hatalomnak (Németország, USA, Japán) az előző atlaszban még egyáltalán nem szerepelt gyarmata, Franciaországnak pedig majdnem semmije se volt. Lenin (*Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*) megállapítja, hogy a gyarmati birtokok 1876 után óriási mértékben kiszélesedtek — 1876-ot véve alapul mint olyan időpontot, amikor a nyugat-európai kapitalizmus fejlődését a monopólium előtti szakaszában nagyjából befejezettek lehet számítani.

Idézett művében Lenin az alábbi táblázatot közli:

A NAGYHATALMAK GYARMATI BIRTOKAI
(millió négyzetkilométerben, a lakosság millióiban)

	GYARMATOK				ANYAORSZÁG		ÖSSZESEN	
	1876		1914		1914		1914	
	km ²	lakos	km ²	lakos	km ²	lakos	km ²	lakos
Anglia	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Oroszország	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franciaország	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Németország	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Egyesült Államok	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japán	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
A 6 nagyhatalom összesen	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
A többi hatalom gyarmatai (Belgium, Hollandia stb.)							9,9	45,3
Félgyarmatok (Perzsia, Kína, Törökország)							14,5	361,2
Egyéb országok							28,0	289,9
Az egész föld							133,9	1657,0

Negyven év alatt tehát — a hat legnagyobb hatalom esetében — a gyarmati birtokok óriási mértékben kiszélesedtek: több mint másfélszeresre, 40 millió négyzetkilométerről 65 millióra. A növekedés 25 millió négyzetkilométer, ami másfélszer annyi, mint az anyaországok területe.

Az egyenlőtlenség a gyarmati birtokok kiszélesedése tekintetében igen nagy volt. Franciaország, Németország és Japán területük nagysága és akkori lakosságuk száma vonatkozásában nem nagyon különbözött egymástól, de az említett időszakban Franciaország majdnem háromszor annyi gyarmatot szerzett (a területet tekintve), mint a másik kettő együttvéve.

Kifejti a továbbiakban Lenin, hogy amikor az európai hatalmak például Afrikának csak tizedrészét foglalták el gyarmataikkal, mint ahogyan ez még 1876-ban volt, a gyarmatpolitika még fejlődhetett nem monopolista módon, a területek „portyázó” elfoglalása útján. De 1900-ban, amikor kilenczted része már foglalt volt, amikor már az egész világ fel volt osztva, elkerülhetetlenül bekövetkezett a gyarmatok monopóliumos birtoklásának korszaka, következőképpen a világ felosztásáért és újrafelosztásáért folytatott, különösen kiélesedett harc időszaka is.

E kiélesedett, fegyveres formát öltött harc végeztével a győztes hatalmak felosztották egymás közt a versenytárs Németország 2 993 000 km² gyarmatbirodalmát (összesen 12 millió lakossal).

Ebből jutott:

Kínának	522 km ² = 0,02%	244 000 lakos = 2%
Japánnak	2 514 008	52 000 0,5
Belgiumnak	54 000 1,8	3 000 000 25,2
Franciaországnak	752 000 25,1	3 100 000 26
A Brit Birodalomnak	2 184 000 72,8	5 500 000 46,2

E gyarapodással a Brit Birodalom területe 1919-ben 34,8 millió négyzetkilométer volt, hozzávetőleg 468 millió lakossal (a két világháború közti időszakban függetlenné vált domíniumok is szerepelnek ezekben a számokban).

Franciaország az első világháború után 11,8 millió négyzetkilométert kitevő, 66 millió lakosú gyarmatbirodalommal rendelkezett, ami területileg hússzorosa, a lakosság tekintetében pedig másfélszerese volt az anyaországnak.

Portugália és Hollandia esetében még nagyobb volt az arány: előbbi 2 430 000 km² területű gyarmatai 28-szor, utóbbi 2 millió négyzetkilométernyi gyarmatbirodalma 60-szor volt nagyobb az anyaországnál. Belgium mégis túltett mindkettőn: a 30 484 km² területű ország 4 822 000 km² gyarmatot tartott a kezében.

Összegezve: 1919-ben a világ akkor 1 milliárd 800 millió népességéből még több mint 1 milliárd 200 millió, tehát csaknem 70 százalék élt gyarmaton, félgyarmaton vagy domíniumon.

Az első világháború után azonban az első szocialista állam megjelenése nem csupán a kapitalizmus általános válságának, hanem egyidejűleg az imperializmus gyarmati rendszere válságának kezdetét is jelentette. A nagy imperialista hatalmak sorából kiesett a földkerekség egyhatoda, földünk népességének körülbelül egytizede. S megindult a gyarmati és függő országok népeinek öntudatra ébredése.

A fiatal szocialista állam kezdettől fogva segítséget nyújtott az idegen uralom lerázásáért küzdő szomszédos országoknak, és szorosan együttműködött velük. (Elsőnek ismerte el 1919-ben Afganisztán, 1920-ban Törökország, 1921-ben pedig Mongólia függetlenségét.) A Szovjetunió külpolitikáját állandóan az a lenini útmutatás vezérelte, mely szerint minden kommunista pártnak segítenie kell az elmaradott államokban (beleértve a gyarmatokat) a polgári demokrata szabadságmozgalmat;

„a legaktívabb segítség kötelezettsége elsősorban annak az országnak a munkásaira hárul, amelytől az elmaradt nemzet gyarmati vagy pénzügyi tekintetben függ“ (A nemzeti és gyarmati kérdésre vonatkozó tézisek első vázlata, 1920).

A két világháború közti időszakban Afrika-szerte és Ázsia-szerte kibontakozott és állandóan növekedett a nemzeti függetlenségért folytatott küzdelem, de a nemzetközi imperializmus még túlerőben volt, s így csak néhány gyarmatnak sikerült szétörnie a kolonialista uralom béklyóit. Ezek: Afganisztán 1919-ben, Irak és Egyiptom 1922-ben. 1939-ben a kolonialisták még mindig az emberiség kétharmadán uralkodtak.

A második világháború idején a nemzeti felszabadító mozgalmak új szakasza kezdődött. A háború folyamán számos — főleg ázsiai — francia, angol, holland vagy amerikai gyarmati területen, amelyek részben a japán imperialisták megszállása alá kerültek, fegyveres ellenállás kezdődött. Ez először csak az új megszállók, majd 1945 után a régi gyarmattartók ellen irányult. Azok ugyanis mindent elkövettek, hogy visszaszerezzék a háború alatt Japán által tőlük elragadott ázsiai birtokaikat. Csírájában próbálták elfojtani a nemzeti újjászületést. „A törvényes rend“ helyreállításának ürügyén érkeztek angol, amerikai és más kolonialista csapatok „Francia-Indokínába“, „Holland-Indiába“, a Fülöp-szigetekre, Malájföldre. Az imperialista államoknak akkor még nem kellett számolniuk a szocialista tábor egyesült erejével, és a nemzeti felszabadító mozgalmak sem bontakoztak ki teljes erejükben.

A gyarmati uralom helyreállítása a háború előtti formájában minden próbálkozás ellenére sem járt sikerrel, jóllehet egy évtizeden át a kolonialista hatalmak számottevő anyagi és katonai erőket vetettek be. Az új nemzetközi körülmények, a belső tényezők érettsége meghátrálásra kényszerítette a gyarmattartókat.

A belső tényezők sorában első helyen áll a kétszeresen kiszákmányolt munkásosztály, amely mélyesen érdekelt a nemzeti függetlenség kivívásában és megszilárdításában, a demokratikus vívmányok kiteljesítésében. A második világháború óta eltelt negyedszázad megmutatta, hogy egyes gyarmati országokban a munkásosztály, amelynek létszáma csekély — éppen az ipari elmaradottságban érdekelt gyarmattartó politika miatt —, nem minden esetben töltheti be a nemzeti felszabadító mozgalom vezetőjének szerepét. Ez a sajátosság magyarázza, hogy a háború után függetlenné vált országok többségében a nemzeti felszabadító mozgalom vezetői a nemzeti burzsoáziából, a demokratikus értelmiségből és haladó gondolkodású tisztii körökből rekrutálódtak. (A függetlenné vált országokban azonban a gyorsított iparosodás során kifejlődik a munkásosztály, száma 25 év alatt megnégyszereződött. Ázsia nem szocialista országaiban, Japánt nem számítva, az ipari munkások száma 14, Afrikában kb. 4 millió.)

A változott nemzetközi körülmények: elsősorban a szocialista tábor kialakulása, a hozzá tartozó országok különböző területeken elért sikerei, a nemzeti felszabadító mozgalmaknak — a lenini elveknek megfelelően — általuk nyújtott sokoldalú támogatás. Utóbbi beszédesen megnyilvánult az ENSZ-ben, a világszervezet különböző szerveiben, mindenekelőtt a gyarmattalanítási bizottságban. Ennek a támogatásnak is tulajdonítható az 1945 utáni időszak egyik döntő jelensége, a gyarmati felszabadulás gyors folyamata: egész sor új független ország megjelenése a világ politikai térképén. 1945 és 1959 között 21 volt gyarmat szabadult fel, 1960-ban nem kevesebb, mint 19 ország nyerte el függetlenségét, ebből 18 a fekete földrészen („Afrika éve“).

1960 őszén a szocialista országok kezdeményezésére és a „harmadik világ“ országainak támogatásával az ENSZ dokumentumot fogadott el „A gyarmati orszá-

gok és népek függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozat" címmel. E nyilatkozat szövege Lenin jóslatát tükrözi. Fél évszázaddal ezelőtt papírra vetett megfogalmazást igazol, amely szerint a gyarmatok és félgyarmatok kizsákmányolt és elnyomott százmilliói, akiket a történelmen kívül állítottak, a történelem cselekvő tényezői lesznek. (Tanúsítja ezt a „harmadik világ“ antikolonialista és antiimperialista szolidaritási mozgalma is, amelynek mérföldkövei a kormányok és nemzetközi szervezetek szintjén rendezett értekezletek: 1955 — Bandung, 1959 — Kairó, 1966 — Havanna, 1967 — Algír.)

Az ENSZ-nyilatkozat elfogadása óta a felszabadulási menetrend további állomásai ezek voltak: 1961-ben 5, 1962-ben 7, 1963-ban 2, 1964-ben 3, 1965-ben 2, 1966-ban 4, 1967-ben 1, 1968-ban 3 és 1969-ben 1 gyarmat (Ifni spanyol enklávét területét bekebeleztek Marokkóba) vált függetlenné. Az idejében menetrendben eddig egy gyarmat felszabadulása sem szerepel. Ilyenformán 1970-ben még fennállnak a kolonializmus utolsó fellegvárai:

GYARMATI HATALOM	TERÜLET	LAKOSSÁG
Portugália	2 086 000 km ²	13 576 000
Nagy-Britannia	1 009 000 „	5 841 000
Egyesült Államok	15 300 „	3 760 000
Ausztrália	476 000 „	2 100 000
Franciaország	126 700 „	1 681 000

Az összes gyarmatok területe 11 891 000 km² (beleértve a 2 175 600 km² területű Grönlandot 35 000 lakosával), lakosságuk pedig 1969 elején közzétett adatok és részben becslések szerint 28 956 000 fő. Miután a Föld lakott területe mai számítások alapján 135 700 000 km², a gyarmatok területe hozzávetőlegesen 9 százalékát foglalja el, és lakosságuk a bolygónkon élő emberek kb. 0,8 százaléka.

Tehát a legnagyobb gyarmattartó egyben a legrégebb. Angola, Moçambique, „Portugál“-Guinea gyarmati státusán nem változtat az, hogy néhány évvel ezelőtt Portugália „tengerentúli tartományainak“ nevezték el e területeket.

A többi volt és mai gyarmattartó mindent elkövet, hogy kiséleltesse az ENSZ határozatának végrehajtását, mert a szóban forgó területeken a kolonialisták és közvetlen szövetségeseik gazdasági és katonai (NATO) érdekei fokozott mértékben egybefonódnak. Számos nyugati nemzetközi monopólium sok milliárd dollárt kitevő birtokkal, bányával és egyéb természetű beruházással rendelkezik Angolában, Moçambique-ban, Namíbiában.

Egyébként a nemzetközi monopóliumok hatalmát csak szórványosan számolták fel a politikailag függetlenné vált korábbi gyarmatokon. A halódó kolonializmus korszakában tűnt fel a világ egyik fontos jelenségeként és az imperializmus új stratégiájaként a neokolonializmus. Lenin már 1916-ban rámutatott, hogy a „financ-tőke minden gazdasági és minden nemzetközi vonatkozásban olyan hatalmas, mondhatni döntő erő, hogy alárendelheti és a valóságban alá is rendeli magának még az olyan államokat is, amelyek a legteltesebb politikai függetlenséget élvezik“. S néhány év múlva hangsúlyozta annak fontosságát, hogy „következésképpen fel kell tárni és le kell leplezni minden országot, de különösen az elmaradott országok legszélesebb dolgozó tömegei előtt azt az imperialista hatalmak által rendszeresen elkövetett csalást, hogy politikailag független államok létesítésének leple alatt, tőlük gazdasági, pénzügyi és katonai tekintetben teljesen függő államokat hoznak létre“.

Nagy-Britannia hosszú éveken át úgy tartotta hatalmában a Közép- és Közép-Kelet számos országát, hogy a legtöbbjükben nem gyakorolt közvetlen gyarmati

uralmat. Az Egyesült Államok már régóta közvetlen politikai uralom nélkül érvényesíti döntő befolyását más országokban (például, Libériában).

A neokolonializmus, a gyarmattartók új politikája — melyet a szükség, a történelmi kényszer diktál számukra — nem csupán az államhatalomról való lemondás és a gazdasági befolyás, illetve ellenőrző szerep megtartása. Bonyolult és átfogó jelenségről van szó, amelynek különböző formáit tanulmányok sorozata elemzi és amellyel foglalkoztak az említett afro-ázsiai szolidaritási értekezleteken is, veszélyeire felhívták az új államok figyelmét.

Akárcsak a kolonializmus, a neokolonializmus is csak átmeneti jelenség lehet. A kapitalizmus imperialista szakaszában kifejlődött gyarmatbirodalmakat egy évszázad leforgása alatt megsemmisítették a változó világ körülményei és a gyarmati rendszer méhében kifejlődött új osztályerők. A neokolonializmus éppen azzal, hogy támogatja a kapitalista erőket, amelyek hajlandók az együttműködésre, mindinkább aláássa az ilyen erők politikai tekintélyét és befolyását.

A még közvetlen gyarmati uralom alatt álló népeknek — a világ népessége közel egy százalékának — nemzeti szabadságmozgalmát szüntelen támogatja a „harmadik világ” és a szocialista országok, köztük hazánk is. Románia képviselője az ENSZ 1969 őszén tartott 24. ülészakán, amikor a gyarmattalanítási nyilatkozat tizedik évfordulójának előkészületeivel foglalkoztak, hangsúlyozta, hogy a román nép melegen támogatja a még gyarmati uralom alatt levő népek igazságos harcát és erőfeszítéseit szabadságuk kivívására. Románia azzal a szilárd meggyőződéssel támogatta az összes gyarmati népek függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozatot, hogy korunk nagy politikai imperativusának megfelelően cselekszik, ez pedig minden nép önrendelkezési jogának tiszteletben tartása, ami a nemzetek közti tényleges és gyümölcsöző együttműködés elsődleges feltétele. A román delegátus hangoztatta, hogy népünk szilárd elhatározása továbbra is támogatni a nemzeti felszabadító mozgalmakat azok diadaláért.

Lenini alaptétel: a kommunista pártok „a nemzeti és gyarmati kérdésben követett egész politikájának központjába minden nemzet és ország proletárjainak és dolgozó tömegeinek egymáshoz való közeledését kell állítani a földesurak és a burzsoázia megdöntéséért folytatott közös forradalmi harc érdekében”.

A külső segítség azonban nem helyettesítheti a saját erőfeszítést, minden egyes volt gyarmat összes belső lehetőségeinek felhasználását a kolonialista kizsákmányolás okozta lemaradás felszámolásához. Márpedig ahhoz, hogy a „harmadik világ” országai utolérjék a fejlett államok egy főre számított nemzeti jövedelmét, közgazdászok becslése szerint sok időre van szükség.

Egy ilyen, az emberiség jelentős hányada számára káros kihatású rendszer utolsó maradványainak eltüntetése a politikai térképről nem csupán sürgető követelmény fejlődő világunkban, hanem elkerülhetetlen is.

Erős László

